VIQUIPÈDIA

Llengua kuna

El **kuna** (autònim *dulegaya* 'llengua del poble') és una llengua indígena parlat per l'ètnia kuna que viu a Panamà i Colòmbia.

L'idioma kuna pertany a la família lingüística txibtxa.

Kuma	
Dulegaya	
Tipus	llengua
Parlants	
61.000 (2000) principalment a Àrea lingüística mesoamericana	
Rànquing	-
Parlat a	Kuna Yala, Madugandí, Wargandí; Chocó
Oficial a	Panamà[1]
Autòcton de	Kuna
Classificació lingüística	
Llengües lenmitxí (potser macrotxibtxa)	
llengües txibtxa llengües ístmiques Ístmic oriental Kuna	
Codis	
ISO 639-2	cuk
Glottolog	kuna1280 (http://glottolog.org/resource/languoid/id/kuna1280)
UNESCO	1897 (http://www.unesco.org/languages-atlas/en/atlasmap/language-id-1897.html)
Endangeredlanguages.com	1369 (http://www.endangeredlanguages.com/lang/1369)

Contingut

Aspectes històrics, socials i culturals
- Distribució
- Història

Classificació

Descripció lingüística
- Fonologia
- Morfologia

Ortografia

Referències

Bibliografia

Enllaços externs

Aspectes històrics, socials i culturals

Distribució

Els kuna viuen en la part occidental de Panamà i dos enclavaments a Colòmbia. Més del 95% dels parlants de kuna viuen a Panamà, on des de la rebel·lió de 1925 gaudeixen de certa autonomia i la seva llengua té reconeixement oficial. Uns 1.719 viuen a Chocó (Colòmbia).[2]

Història

Encara que actualment la distribució demogràfica dels kuna està centrada a Panamà, històricament la seva regió originària és el nord-oest de Colòmbia. La migració de molts kuna cap a Panamà fou a causa de diversos factors, un d'ells les pressions demogràfiques i guerres amb els seus enemics tradicionals, els emberà. A la costa nord del departament colombià de Chocó, existeix el topònim *Jurandó* que en emberà

significa precisament 'riu dels kuna', suggerint que històricament aquesta regió va ser part del territori kuna. El moviment dels kuna cap a l'oest va haver de donar-se ja durant els segles XVII i XVIII, època per la qual van atacar els assentaments colonials sobre el riu Sinú.

Classificació

El kuna és una llengua de la família lingüística txibtxa, de la qual constitueix una branca independent segons Adolfo Constenla Umaña (1993), un dels màxims especialistes en les llengües txibtxa. A més durant el segle XX diversos autors van recopilar material entre ells Holmer (1946, 1947, 1951, 1952), Sherzer (1975, 1978) i Llerena Villalobos (1987, 2000).

Descripció lingüística

La documentació del kuna es remunta a la fi del segle XVII, en 1681 Lionel Wafer, metge de navili anglès, va visitar als kuna de Darién i va viure amb ells algun temps, va publicar una llista de vocabulari de la llengua d'aquest grup.

Fonologia

El kuna registra 4 fonemes vocàlics i 17 consonàntics:

Vocals

	Anteriors	Centrals	Posteriors
Altes	i		u
Mitjanes	e		o
Baixes		a	

Aquest inventari vocàlic és relativament simple. A més aquestes vocals formen alguns diftongs i les vocals tòniques en síl·labes obertes automàticament es realitzen com a vocals llargues. Fonèticament existeixen també algunes vocals extrallargues que fonològicament són analitzables com a seqüències de dues vocals del mateix timbre.[3]

Consonants

El següent quadre mostra l'inventari consonàntic junt a la grafia convencional usada per a transcriure'ls (vegeu #Ortografia):

		Labial	Dental	Alveolar	Palatal	Velar	Labio-velar
Oclusiva	laxes	p <*b*>	t <*d*>			k <*g*>	k^w
	tenses	p• <*bb*>	t• <*dd*>			k• <*dd*>	k^w•
nasals	laxes	m <*m*>	n <*n*>				
	tenses	m• <*mm*>	n• <*nn*>				
africades					č <*ss*>		
fricatives			s <*s*>				
Laterals	laxes			l <*l*>			
	tenses			l• <*ll*>			
vibrant				r <*r*>			
aproximant					j <*y*>		w <*w*>

1. Les oclusives /p/, /t/, /k/, /k^w/ es converteixen en sonores [b], [d], [g] quan estan entre vocals o al costat de les cononants [m], [n], [l], [r], [j], [w], així com al principi de la paraula, quan fluctuen lliurement la sorda o la sonora. Les oclusives tenses /p•/, /t•/, /k•/, /k^w•/ sempre són sordes i només apareixen entre vocals.
2. L'africada /č/ és sempre sorda i actua com la contrapart tensa de /s/ (l'ortografia nativa escriu /č/ com *ss*, també existeix un altre so [č] procedent de /dd+s/ que s'escriu simplement com a <*ds*>).
3. Les alveolars [s] darrere [n], així com [l] després de [k], es converteixen en palatals [ŝ], [ʎ].
4. La vibrant /r/ és una vibrant múltiple i no tenen contrapartida tensa.
5. Alguns autors com Llerena Villalobos rebutgen que /k^w/ sigui un fonema independent, encara que Holmer argumenta que l'existència del parell *kue* 'ser, esdevenir' i *k^wa* (classificador nominal) és un argument a favor del valor distintiu de la labiovelar.

Morfologia

El kuna és una llengua aglutinant que conté paraules de fins a nou morfemes, encara que la majoria de paraules consten de dues o tres morfemes. La major part de la complexitat morfològica es dóna en el verb, que conté sufixos de temps, aspecte, nombre, polaritat negativa, posició (assegut, en peus, etc.) i diversos adverbials. El verb no es marca segons persona gramatical.

Existeixen diversos prefixos que marquen un canvi de valència en el verb. Per exemple *i-* funciona com un transitivitzador d'estatius, mentre que *o-* marca el causatiu:[4]

(1) **k^wane** 'caure (una fruita)' / **e-k^wane** 'deixar caure (una fruita)'
(2) **a-tinne** 'estar lligat' / **e-tinne** 'lligar (quelcom, algú)'
(3) **purk^{w}e** 'morir' / **o-purk^{w}e** 'matar'

La morfologia verbal expressa mitjançant sufixos altres categories flexives com veu passiva, temps, nombre i direccionalitat. A més dels sufixos direccionals existeix un conjunt d'arrels verbals que es refereixen a la direcció. Aquestes arrels direccionals poden afixar-se o ser usades com a verbs principals. Fins i tot quan estan sufixats, freqüentment poden combinar-se amb altres sufixos direccionals:

(4) **se-tani-kki**
portar-venir-DIREC
'va venir a portar-[me]-ho'
(5) **pakke-nae-te**
comprar-anar-DIREC
'vaig anar a comprar-[se]-ho, va anar-hi a comprar-ho'

Ortografia

En 2010 el Congrés Nacional Kuna decidí una reforma ortogràfica[5] d'acord amb la qual les consonants tenses s'escriuen com dígrafs (dos lletres repetides). Igualment els fonemes /p, t, k/ que poden sonar com [p, t, p] o [b, d, g] es representen com <*b, d, g*> a totes les posicions. Igualment l'antiga grafia <*ch*> passa a ser <*ss*> o <*ds*> segons la seva procedència morfològica (*narassole* [naraʧole] < *naras* + *sole*, *godsa* [koʧa] 'va cridar' < *godde* 'cridar' + -*sa* (passat). Així doncs aquesta reforma ortogràfica usa només 15 signes <*b, d, g, l, m, n, r, s, w, y*; *a, e, i, o, u*> per a transcriure tots els sons de la llengua, i a més existeixen els dígrafs <*bb, dd, gg, ll, mm, nn*> per a les consonants tenses.

Referències

1. Gaceta Oficial de Panamá. «Ley 88 del 26 de noviembre de 2010 (http://www.gacetaoficial.gob.pa/pdfTemp/26669_A/30623.pdf)» (PDF), 26 de novembre de 2010.
2. Els Kuna (http://www.mincultura.gov.co/areas/poblaciones/noticias/Documents/Kuna.pdf) al ministeri de cultura de Colòmbia
3. Holmer, 1946, p. 186
4. Llerena Villalobos, 1987, p. 24-25
5. El Congrés Nacional Guna va decidir suprimir les lletres P, T, K del seu alfabet, sent aquesta última reemplaçada per la lletra G. El canvi està avalat pel govern de Panamà a través de la Llei 88 del 22 de novembre de 2010 (http://www.gacetaoficial.gob.pa/pdfTemp/26669_A/30623.pdf). Boletín Informativo del Congreso Nacional Kuna, Diciembre de 2010 (http://www.congresogeneralkuna.com/ISGAR.Dic.%20010.pdf), Consultat el 15 de novembre de 2011.

Bibliografia

- Llerena Villalobos, Rito (1987) *Relación y determinación en el predicado de la lengua Kuna*. Bogotá: CCELA - Universidad de los Andes. ISSN 0120-9507
- Alphonse Louis Pinart. *Vocabulario castellano-cuna* (http://books.google.cat/books?id=dkBQAAAAMAAJ&pg=PA3). Ernest Leroux, 1890, p. 3– [Consulta: 25 agost 2012].
- Holmer, Nils Magnus. *Ethno-linguistic Cuna dictionary, with indices and references to A critical and comparative Cuna grammar (Etnologiska studier 14) and The grammatical sketch in Cuna chrestomathy (Etnologiska studier 18)*. Göteborg: Etnografiska Museet, 1952.

Enllaços externs

- Kuna phrasebook (http://www.paigerpenland.com/travel/dictionaries/kuna_dictionary_2.html)

Obtingut de «https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Llengua_kuna&oldid=24246675»

La pàgina va ser modificada per darrera vegada el 25 jul 2020 a les 01:11.

El text està disponible sota la Llicència de Creative Commons Reconeixement i Compartir-Igual; es poden aplicar termes addicionals. Vegeu les Condicions d'ús. Wikipedia® (Viquipèdia™) és una marca registrada de Wikimedia Foundation, Inc.